

Шиян Д.В.,
доктор екон. наук., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

КОНЦЕНТРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Анотація. Аналізуються теоретичні і практичні проблеми ефективності виробництва зернових культур при різному рівні витрат. На прикладі підприємств Харківської області виявлені окремі закономірності цього процесу. Робиться висновок про значний вплив величини витрат підприємств на рівень їх ефективності та урожайності.

Ключові слова: концентрація, ефективність витрат, закон спадної віддачі.

Постановка проблеми. Свого часу Д. Кейнс як центральний фактор, що викликає економічний цикл, пропонував розглядати зміни граничної ефективності капіталу. У цьому випадку зазначена проблема напряму пов'язана з проблемою величини інвестованого капіталу на одиницю земельної площі та відповідно дії закону спадної віддачі, який регулює цю величину. Якщо ж урахувати, що на сучасному етапі розвитку сільського господарства почався і доволі активно протікає процес інтенсифікації, який супроводжується зростанням витрат і на одиницю посівної площі, і на голову худоби, то стане зрозумілим, що визначення тенденцій у зміні ефективності додаткових витрат має велике значення не тільки з погляду розвитку теорії, а перш за все, з урахуванням практичних потреб галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зразу підкреслити, що відносно закону спадної віддачі висловлювалися погляди абсолютно протилежного характеру, а спроба застосувати його для обґрунтування концепцій розвитку суспільства, зокрема Томасом Робертом Мальтусом, викликала не тільки різкі заперечення, а і звинувачення останнього у спробі утвердження людиноненавистської теорії. А між тим, розгляд закону спадної віддачі фактично уже став обов'язковою складовою підручників з економікс і починає утверджуватися в підручниках з сучасних економічної теорії та економіки підприємства [1, 2].

Щодо згаданої публікації Т. Мальтуса, то це була його книга «Дослідження про закон народонаселення», яка була спочатку видана анонімно і побачила світ у 1798 р. [3]. Але набагато раніше, у 1766 р. Тюрго оприлюднив працю «Роздуми про створення і розподіл багатства». Однак, як зазначає в теоріях додаткової вартості К. Маркс, у цьому році праця була написана, а не видана [4]. Цього ж питання торкається і Й. Шумпетер, вказуючи, що дата, коли побачила світ праця Тюрго, по-перше, не абсолютно достовірна, а по-друге, це не дата видання, а дата написання. Автор зазначає, що невідомим є той факт, наскільки широким чи вузьким був круг читачів, якому в той час була доступна ця праця. Але і К. Маркс, і Й. Шумпетер при оцінці досягнень Тюрго в галузі подальшого розвитку економічної теорії головну увагу зосереджують не на встановленні абсолютної точності дати формулювання ним ідей, скільки на їх масштабність і впливу на подальший розвиток економічної науки. Причому ці оцінки були не просто позитивні, а винятково високі.

Так, зокрема, у зв'язку з тим, що А. Сміт стосовно економістів стверджував, що їх праці зробили певну послугу їх країнам, К. Маркс зазначив, що це до нескромності скромна оцінка значення, наприклад, такої людини як Тюрго, який у розумінні прямого впливу є одним з батьків французької революції. А в цілому тільки в першій частині теорії додаткової вартості, К. Маркс 13 раз звертався до праць Тюрго. Але при цьому, як не дивно на перший погляд, він не звернув уваги на той напрям досліджень Тюрго, який пов'язаний з визначенням закономірностей у зміні співвідношення між витратами, що зростають і результатами виробництва, а відповідно, і не дав оцінки його досягнень у цій сфері.

Це дуже переконливо було зроблено Й. Шумпетером. Саме Тюрго віддає пріоритет у відкритті того варіанта спадної фізичної віддачі, при якому на відміну від першого, що передбачає залучення до обробки менш родючих земель, у ролі вихідного приймається положення, згідно з яким на тій самій земельній площі збільшуються витрати капіталів. Як вважає Й. Шумпетер, Тюрго стверджував, що до певної межі відношення приросту продукції до

приросту капіталу може зростати, а в певній точці набуває свого максимального значення. Після проходження цієї точки подальші витрати певної кількості капіталів будуть супроводжуватися поступовим зменшенням відносного приросту продукції, а на певному етапі цього процесу приріст взагалі зупиниться. Називаючи це блискучим досягненням, Й. Шумпетер зазначає, що цього достатньо, щоб поставити Тюрго як теоретика вище А. Сміта.

Очевидно, все ж таки в такій оцінці присутній елемент перебільшення, але важко не погодитися, що в обґрунтуванні закону спадної віддачі Тюрго зробив дуже багато і значно випередив тих, хто в подальшому працював у цій сфері. Оцінюючи передбачення Тюрго, Й. Шумпетер переконливо підкреслює те, що зовсім не обов'язково, щоб зростання витрат одного фактора стосовно до іншого супроводжувалося з перших порцій додаткових витрат зменшенням їх віддачі. Таким чином, як підсумовує Й. Шумпетер, можна зазначити, що Тюрго сформулював особливий випадок закону, який американські економісти близько 1900 р. назвали законом перемінних пропорцій.

Формулювання цілей статті. Тому нами було поставлено за мету на прикладі сільськогосподарських підприємств Харківської області з'ясувати, як рівень витрат та розміри підприємств впливали на урожайність та ефективність виробництва зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Почнемо з розгляду першої із зазначених нами проблеми, а саме взаємозалежності між рівнем витрат та ефективністю виробництва зернових. У табл. 1. наведені результати групування сільськогосподарських підприємств Харківської області за величиною витрат на один гектар посівної площі. Ці дані дають підстави для кількох важливих висновків. По-перше, простежується доволі чітка тенденція наявності залежності між рівнем витрат та рівнем урожайності зернових культур (рис. 1.).

**Інтенсивність та ефективність виробництва зернових культур
у підприємствах Харківській області у 2011 р.**

Величина витрат на 1 га, грн	Кількість підприємств	Середня величина витрат по групі, грн/га	Урожайність, ц/га	Товарність, %	Ціна реалізації 1 ц, грн	Повна собівартість 1 ц, грн	Окупність витрат	Окупність витрат урожаєм, кг/грн
до 1500	31	1224,1	27,5	48,7	128,0	74,6	1,72	1,34
1500,1-1750	34	1629,1	28,0	41,2	129,6	91,9	1,41	1,09
1750,1-2000	39	1874,1	29,3	56,1	124,1	83,9	1,48	1,19
2000,1-2250	44	2123,1	29,0	56,0	131,7	92,1	1,43	1,09
2250,1-2500	55	2381,8	31,7	65,8	131,4	97,2	1,35	1,03
2500,1-2750	48	2631,6	33,9	62,9	132,7	98,5	1,35	1,02
2750,1-3000	44	2883,1	37,5	69,9	126,7	96,4	1,31	1,04
3000,1-3500	85	3195,3	37,7	64,9	133,9	111,0	1,21	0,90
3500,1-4000	52	3757,8	44,1	59,1	130,0	110,0	1,18	0,91
4000,1-4500	33	4219,2	35,4	98,9	141,5	119,0	1,19	0,84
4500,1-5000	24	4794,3	50,8	61,3	139,9	117,8	1,19	0,85
більш 5000	27	6163,1	53,2	67,4	140,5	130,1	1,08	0,77
Всього	516	3300,6	37,4	67,3	134,6	109,1	1,23	0,92

Джерело: Власні розрахунки за даними Ф- 50 сг.

Якщо в першій групі урожайність становила в середньому 27,5 ц/га, то в останній – 53,2 ц/га. Виявлений факт, безумовно логічний. Другий важливий висновок, який можна зробити за даними табл. 1 стосується рівня окупності витрат (рис. 2.).

Можна констатувати поступове їх падіння від групи до групи. Хоча слід підкреслити, що ця тенденція не була такою чіткою, як відмічені вище. Так, у групах з рівнем витрат 1750,1-2000 та 4000,1-4500 грн/га окупність витрат виявилася вищою ніж у попередній. Таким чином, має місце ситуація, коли урожайність зростає від групи до групи, але ще швидкішими темпами відбувається зростання рівня витрат. Це призводить у кінцевому випадку до того, що відбувається поступове падіння окупності витрат. Цей процес простежується не тільки за даними реалізації, а і за величиною витрат на 1 ц отриманої продукції (окупність витрат урожаєм).

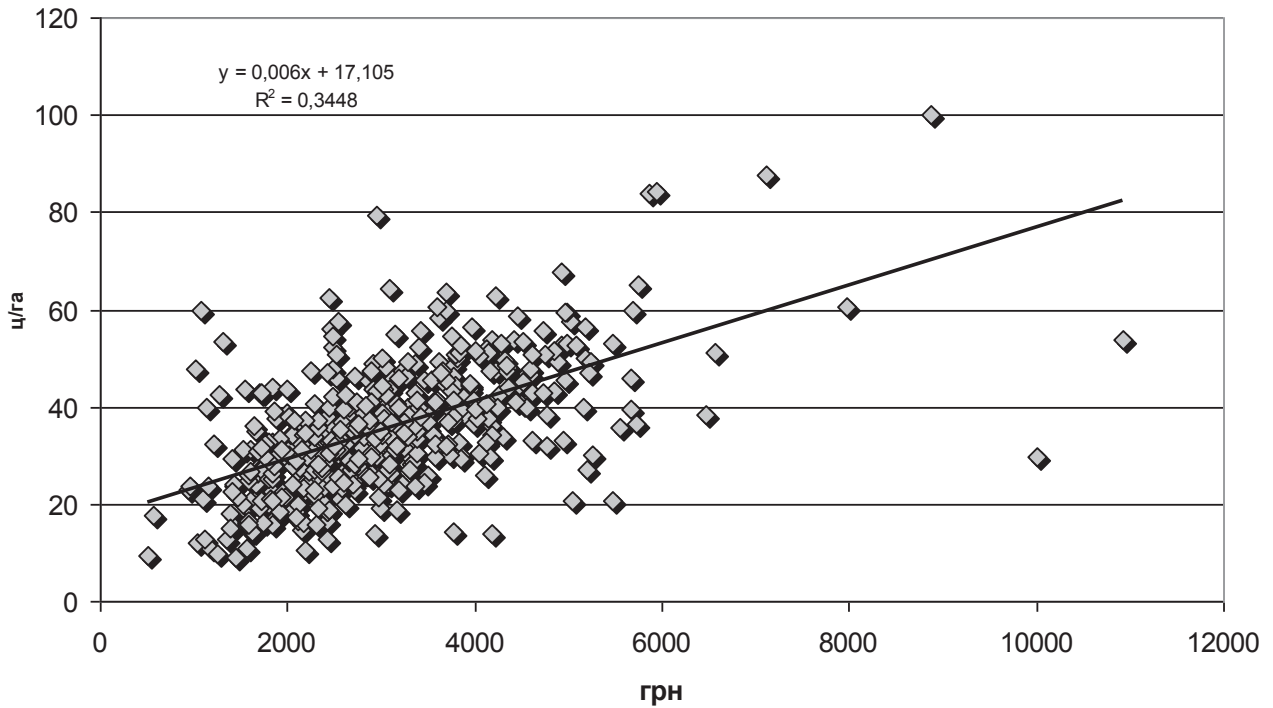

Рис. 1. Залежність урожайності зернових від рівня витрат на 1 га посівної площі у Харківській області у 2011 р.

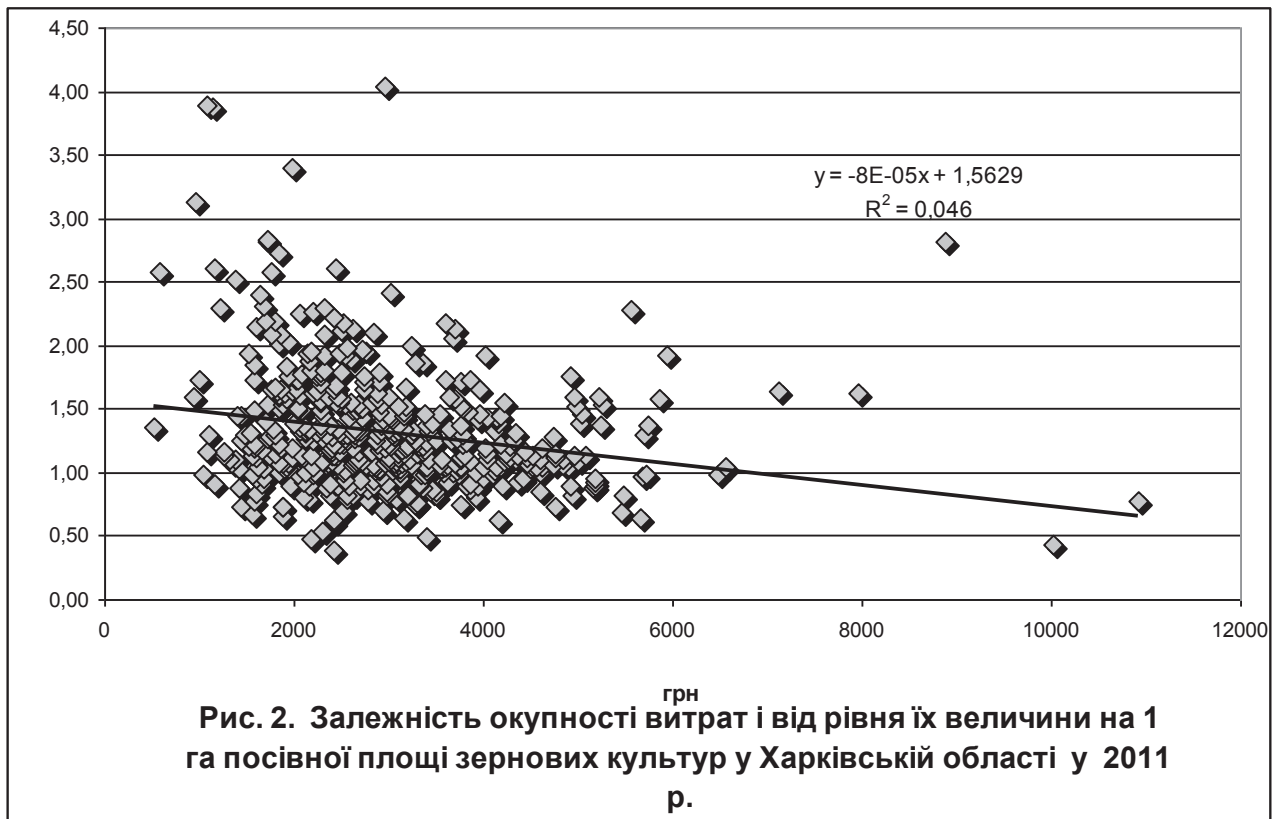

Рис. 2. Залежність окупності витрат і від рівня їх величини на 1 га посівної площі зернових культур у Харківській області у 2011 р.

Джерело: Власні розрахунки за даними Ф- 50 сг.

Однак, великі підприємства мають не тільки переваги, а і недоліки. Зокрема, відмічається, що укрупнення сільгоспідприємств призводить не тільки до підвищення ефективності виробництва, а і породжує процеси, які погіршують його результати (збільшення внутрішньогосподарських транспортних витрат, ускладнення управління виробництвом, безпосередніх контактів керівників і менеджерів з працівниками) [5]. Тому безумовно однозначних висновків з даного питання робити неможна.

На сучасному етапі розвитку сільського господарства України, проблеми, що розглядаються, набувають особливої ваги ще і тому, що в останні роки здійснюється комплексна реформа аграрного сектора. Її початок було покладено наприкінці 1999 р. після виходу відповідного Указу Президента. З того часу майно майже всіх сільгоспідприємств було розпайоване і передано до приватної власності. Це, у свою чергу, призвело до значних трансформацій самих сільгоспідприємств, у тому числі і через зміну їх розмірів. Зокрема, академік В. Геєць відмічав, що загалом слід зрозуміти, що реально в аграрному секторі вже почався процес концентрації землі і він є об'єктивним [6]. В Україні ця концентрація може набувати дуже значних масштабів і призводити до створення великих агропромислових формувань, які можуть орендувати до 130 тис. га ріллі [7]. Подібні структури невідомі в Європі та навіть США, хоча вони мають місце в Росії. Так, академік І. Ушачов наводить дані, які свідчать, що агрохолдінгам вже належить до 10% (станом на 2005 р.) землі, що обробляється. Його позиція відносно цього процесу доволі неоднозначна. Він відмічає, що з одного боку, це дає змогу залучати до галузі інвестиції, але з іншого призводить до зростання кількості безробітних, відчуження сільгоспвиробників від результатів своєї праці і розподілу доходів, перетворення селян у найманих працівників. Хоча, безумовно, лише високотоварні виробники мають можливості реально впроваджувати інноваційні розробки та відповідно нарощувати обсяги виробництва в сучасних умовах [8,9,].

Висновки. Аналіз впливу інтенсивності на ефективність виробництва зернових культур у Харківській області з використанням методу групувань засвідчив, що простежується доволі чітка тенденція наявності зв'язку між рівнем витрат та рівнем урожайності зернових культур. Якщо в групі з рівнем витрат у 2011 р. до 1500 грн/га урожайність становила в середньому 27,5 ц/га, то в групі з рівнем витрат понад 5000 грн/га – 53,2 ц/га. Це зростання відбувається на фоні поступового падіння окупності витрат від групи до групи. Хоча слід підкреслити, що ця тенденція не була такою чіткою, як відмічені вище. Так, у групах з рівнем витрат 1750,1-2000 та 4000,1-4500 грн/га окупність витрат виявилася вищою ніж у попередній. Таким чином, має місце ситуація, коли урожайність зростає від групи до групи, але ще швидкішими темпами відбувається зростання рівня витрат. Це призводить у кінцевому випадку до того, що відбувається поступове падіння окупності витрат.

Список літератури:

1. Мочерний С.В. Економічна теорія / С.В. Мочерний – К.: Академія, 2001. - 656 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. – 2-ге вид., доп. і переробл. / В.Г. Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.
3. Мальтус Т.Р. Опыт о законе народонаселения. Т. I-II. / Т.Р. Мальтус. - Спб, 1868. -257 с.
4. Маркс К. Теории прибавочной стоимости. 4-й том «Капитала». Ч. 2. М.: Политиздат, 1978.- 703 с.
5. Фірсов Є. Про удосконалення методики визначення оптимальних розмірів сільгосп підприємств / Є. Фірсов // Зб. наук. пр. ЛНАУ. -2006. - №24(36). –С.7-12..
6. Гейць В. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України / В. Гейць // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання:

матеріали Восьмих річних зборів Всеукр. конгр. вчених. економістів-аграрників, Київ, 20-21 червні 2006 р. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – С.15-18.

7. Гейць В. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України / В. Гейць // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання: матеріали Восьмих річних зборів Всеукр. конгр. вчених. економістів-аграрників, Київ, 20-21 червні 2006 р. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – С.15-18.

8. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. -№6. – С.16-21.

9. Гуторов А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. - №3. – С.102-106.

Annotation

The article is devoted to the research of theoretical and methodical theses which reveal the essence of the theory and practice to estimate the expenditure effectiveness at agricultural enterprises in the context of law action concerning dropping return. The theoretical and methodical questions of its display have been considered. The vast range of views in this problem has been introduced analyzing the economics works by the classics and contemporary authors.

The carried out research enabled to draw the following conclusions: the law of hereditary return exists as an objective factor and cannot be a subject of doubt; the discrepancies to interpret the mechanism of law action concerning dropping return are of principle. From own point of view this mechanism is stipulated by different rates of scientific and technical progress on the one hand, and on the other hand – by different rates to raise separate elements of expenditure.

The influence of expenditure level per a crops hectar of agricultural enterprises on the crop capacity and effectiveness of grain crops production in Kharkiv region has been considered. The following conclusion has been drawn: there is a considerable influence of expenditure quantity at enterprises on the level of their effectiveness and crop capacity. So, in the group of expenditure level up to 1500hrn/ha the average crop capacity was 27,5 c/ha in 2011, in the group of expenditure level over 5000 hrn/ha - 53,2 c/ha. The increase takes place on the background of gradual drop in cover of expenditure from group to group. However it should be stressed that this tendency was not so clear as those ones which were marked above. So, in the groups with expenditure level 1750,1-2000 and 4000-4500 hrn/ha the cover of expenditure was higher than in previous one. So, the following situation takes place: crop capacity increases from group to group but the expenditure level develops quicker. Finally it results in gradual drop in cover of expenditure.

Key words: concentration, expenditure effectiveness, the law of dropping return.